

DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ VE LAİK DEVLET

Prof. Dr. Yıldızhan YAYLA ()*

Sayın Konuklar,

İstanbul Kültür Üniversitesi ve Alman Akademik Mübadele Kurumu (DAAD) işbirliğiyle düzenlenen 2003 Yaz Akademisi çalışmalarına hoş geldiniz.

Genel başlığı “İnsan Hakları ve Bu Bağlamda Medeni Hukuk, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku Alanlarının Değerlendirilmesi” olan bu yılki Yaz Akademisi çalışmalarına, İdare Hukuku alanındaki değerlendirmelerle başlıyoruz.

İnsan hakları bağlamında idare hukukunun değerlendirilmesi, tahmin edilebileceği gibi idare hukukunun bütününe ilgilendirir.

Büyük ilkeler, milletlerarası belgelerde kabul edilmiş olan haklar ve hürriyetler, sonuçta bir kamu görevlisinin bilgi, anlayış ve yorumlayışında sonutlaşır ve gerçekleşir. Anayasal ilkeler, milletlerarası antlaşmalar o görevlinin ve emri altındakilerin uygulayışında biter.

Asıl çözüm, hukuk kurallarından çok toplumsal ve siyasal uyanıktadır. Toplumsal zihniyet gelişmelidir.

Bu nedenle, kısa tutmaya çalışacağım konuşmamda, Türkiye’de çok tartışılan din ve vicdan hürriyetine ve laiklik ilkesine değineceğim.

DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ VE LAİK DEVLET

Tarihte uzun mücadelelere sahne olmuştur din ve vicdan hürriyeti. Mücadelenin nedeni, başta, dini inanışların ve ibadetin engellenmesi biçimindedir. Çünkü bu olay, yerleşmiş toplum düzenini tehdit eder kabul edilmiştir. Örnekler hristiyanlığın doğuşu ve gelişmesinde görülür. Müslümanlıkta ise yine savaşlar yoluyla bu dönem atlatılmıştır.

Ne varki hristiyanlığın yaygınlaşıp büyük bir güçle yerleşmesinden sonra, bu defada kilise, ruhban sınıf ve onlardan güç alan siyasal iktidarlar baskıcı olmuşlardır. Bu da, sonuçta, laikliğin doğmasına yol açmıştır. Tabii, yüzyıllara yayılan bir sürecin sonunda!

(*) İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Din ve Vicdan Hürriyeti nedir?

Bugün varılan aşamada, din ve vicdan hürriyeti, özetle, “kişilerin ibadet ve dini ayin ve törenlere serbest”çe katılabilmesi hakkıdır. (T.C. Anayasası m. 24).

Ancak, bu serbesti iki yönlüdür: kişi bu serbestlikten ibadet ederek dini ayin ve törenlere katılarak da yararlanabilir; bunlara katılamayarak ve ibadet etmeyerek de yararlanabilir.

Ayrıca, kişi, bu hürriyetin sonucu olarak dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya da zorlanamaz. (Anayasa m. 24/3); Nihayet bunlar kişi tarafından açıklanmış veya davranışlarla belli edilmiş de olsa, kimse bu kişiyi kınayamaz ve suçlayamaz (Anayasa m. 24/3). Siyasi partiler de bu kurallara uymak zorundadır.

Görülüyor ki, din ve vicdan hürriyeti sadece (serbestçe) ibadet ve törenlere katılmak değildir.

Başlangıçta, ibadeti önleyen uygulamalar görüldüğü için bu şekilde ifade edilen hürriyet, sonraları, topluma ve devlet düzenine hakim olan resmi dinin baskıları yüzünden, başka inanç ve dinlere, hatta inanmayanlara bile bir güvenceye dönüşmüştür.

Bu güvencenin en önemli aracı da, laik kamu müessesesidir (Laik devlet bu şekilde anlaşılmalıdır). Laik kamu gücüne biraz sonra değineceğim!

Din ve vicdan hürriyeti bazı Anayasal ve yasal sınırlara tabi tutulmuştur. Ülke ve milletin bütünlüğünün; insan haklarına dayalı demokratik ve laik cumhuriyetin tehdit edilmesi; devletin temel düzeninin dine dayandırılması; dinin istismar edilmesi.

Özetle, din ve vicdan hürriyeti, ibadet serbestliği; inançlarını isterse açıklama ve bunu zorlanmama hakkıdır.

Din ve Vicdan Hürriyeti ve İslamiyet

Çok tartışılmış ve halen çok tartışılmakta olan bir konudur. Ama genellikle kabul edilen -bazı çelişkili uygulamalar da olsa- İslamiyette zorlamanın olamayacağıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin öncesindeki Osmanlı Devleti zaman zaman diğer inanışların mensuplarına ibadet özgürlüğü tanımış; bunların cemaatlerinin örgütlenmesini kabul etmiş, hatta bu örgütlere, kendi işlerini görmekte bir çeşit özerklik tanıma gibi yollara gitmiştir. Ancak, baskıcı dönemler; değişik zorlamalarla Müslümanlaştırma siyaseti de izlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş günlerindeki bazı tereddütlerin aşılmasından sonra, kendine has bir laiklik anlayışına yönelmiştir. Bunun özgün bir anlamı, içeriği ve uygulaması vardır!

T.C. Laiklik Anlayışı ve Özelliği

Genel olarak, “Batı” ülkelerindeki anlamıyla laiklik, ruhban sınıfı dışı, kilise dışı demektir. İslamiyette ruhban sınıfı bulunmadığı için bu müessesenin İslam ülkelerinde yani nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan devletlerde uygulanamayacağını ileri sürerler vardır (Bkz. İ.H. Özay, Günışığında Yönetim, İst. 1986, s. 110 vd.)

Laikliğin hristiyan dünyasındaki bu tanımını, devlet işlerinin yahut tercih ettiğim deyişle kamu işlerinin din kurallarından ayrı tutlması; kamu kudretini kullanan makamlar-

rın din işlerine, din işlerini yürüten kişi ve kurumların da kamu işlerine karışamaması demektir. Din kurallarını kişinin inanç ve istekleri doğrultusunda kilise ve cemaat örgütleri yönetecektir.

Bu anlamıyla, laikliğin İslam ülkelerinde uygulanamayacağını, İslami kuralların dünya işlerine de yön vermesi sebebiyle bu ülkelerde din ve kamu işlerinin ayrılamayacağını öne sürenler olmuştur. Buna karşılık, dini öğretim ve uygulamalara kamunun müdahale etmemesini savunanlar da vardır. Her iki düşünce taraflarını karşı kutuplardan gelerek birleştiren nokta şudur: din işleri cemaatlara bırakılmalı, devlet buna karışmamalıdır.

İşte bu noktada, Türkiye Cumhuriyeti'ne has bir laiklik ilkesi, anlayışı ve uygulaması kendini gösterir. Bu durum sözlerimin başında değindiğimve Anayasa hükümlerine dayanarak açıklamaya çalıştığım din ve vicdan hürriyeti kavramı kapsamı ve sınırlarından da belli olmaktadır.

Türkiye'de laiklik din işlerine devletin eğitim, öğretim ve hizmet bakımından karışması; buna karşılık din kural ve emirlerinin siyasi ve idari yaşama müdahale edememesi şeklinde özetlenebilir.

Bu gerçeği, Anayasa hükümleri yanında Anayasa Mahkemesi Kararlarını da vurgulamaktadır.

Bir kere, Anayasa, 1924 Anayasası'ndan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığına yer vermektedir.

İkinci olarak da, din ve vicdan hürriyetinin güvencesi getirilirken kötüye kullanılması, siyasi ve maddi çıkarlara alet edilmesini yasaklayan hükümler de Anayasa'da öngörülmüştür.

Ama, bu düzenlemelerin belki de en önemlisi, Cumhuriyetin laik devlet niteliğinin Anayasa'da yer almasıdır.

Laik devletin Türkiye'deki anlamını iki kaynaktan gelen verilerle açıklamak doğru olur. Bunlardan birincisi bu Anayasal ilkeyi ve devlet niteliğini ısrarla savunan ve kamu hukukumuzla yerleştiren Mustafa Kemal Atatürk, ikincisi de Türk Anayasa Mahkemesi içtihadıdır.

Atatürk'ün Laiklik Anlayışı

- Din, siyasi amaçla kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Siyasi amaç güden kişiler, zümreler, kendi menfaatleri için dini inançları sömürmektedirler.

- Halkımız dinine bağlı; din adına kendisine söylenenlere karşı hassastır. Bu sebeple kolayca istismar edilebilmektedir.

- Cumhuriyetin kuruluş günlerinde ve hemen sonrasında bu istismar devam etmektedir. Din siyasete alet edilmektedir.

-Cumhuriyet, "hakimiyet (saltanat-egemenlik) kayıtsız şartsız milletindir" ilkesini kabul etmiş, bu ilkeye dayanılarak kurulmuştur. Şu halde, hiçbir kişiye, aileye, sınıfa veya zümreye üstünlük tanınamaz, egemenlik verilemez (Nutuk, s.193).

-“Ünvanı halife olsun, ne olursa olsun, hiçkimse bu milletin kaderinde ortaklık sahibi olamaz (Nutuk, s.193)”.

Atatürk, iki hususu birbirinden kesin bir şekilde ayırıyor: Din ile hurafe! “Beşeriyette, din hakkında ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüt ederek hakiki ulûm ve

fünun nurlarıyla musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde tesadüf olunacaktır (Nutuk, s.199)”.

Atatürk, Türk milletinin gelişmesi, ilim ve fende ilerlemesi bakımından, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, dini inanışlar görüntüsü altında bazı hurafelerin engelleyici olacağından endişe duyuyor! Halkın samimi duygularının, siyaset adamları tarafından kötüye kullanılacağını; bunun örneklerinin çok görüldüğünü söylüyor.

“Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara, nüshacılar ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medeni bir millet nazariyle bakılabilir mi? (Nutuk, s.335)”.

Atatürk’e göre laiklik:

- Milletın egemenliğı demekti.
- Bilimin, teknolojinin, sanatın ve kültürün seviyesini yükseltecek, her türlü akılcı girişimde bulunabilmek; kısacası akılcılık demekti.
- Türk milletinin ilerlemesine engel olacak din istismarının da önlenmesi demekti.

Anayasa Mahkemesinden Çıkan Veriler:

Anayasa Mahkemesine göre: Laiklik, Türk devriminin kaynağı ve temelidir. Bu devrim insan haklarına dayalıdır; bağımsızlık, özgürlük, uygarlık ve barış yürüyüşünü, ulusal gücü özetler.

- Laiklik, metafizik dışında özgür düşünce gereklerine bağlanır.
- Kişisel ve toplumsal yaşamı siyasal yönden düzenlenmesinde aklın ve bilimin gereklerini zorunlu kılar.
- Herhangi bir dinin teolojik baskısına uyulmasını önler.

Yüksek mahkeme, laikliğin milli egemenlik ve demokrasi bakımından önemini de şöyle ifade etmektedir:

- Milli egemenlik demokratik yapının temelidir. Egemenliğin bağısız, koşulsuz ulusta olması ilkesi, dinde olmadığının kanıtıdır.
- Demokratik düzen, dinsel gerekleri egemen kılmayı amaçlayan şariat düzeninin karşıtıdır. Demek ki, Anayasa Mahkemesi’nin yorumuna göre şariat düzeni dinsel gerekleri egemen kılma aracıdır.
- Dinsel gerekelere uygun düzenlemeler, dinsel çabaların zorlamaları, bunlar da dinsel ayrılıkları getirir. Sonuçta demokrasinin özgürlükçü, çoğulcu, hoşgörücü niteliği kalmaz.
- Devlet yönetiminde tüm düzenlemeler ancak hukuk kurallarına göre yapılır. Din kurallarına göre yapılan düzenlemeler hukuksal nitelik taşımaz. Tanrı buyrukları din kurallarının başlıca dayanağıdır. Hukukun kaynağı ise, hukuku yaratan istenç olarak kendi ulusunun istencidir. Din ulustan kaynaklanan bir değer olmadığından temelini ulusal istencin oluşturduğu bir düzende hukuk kaynağı olamaz.
- Dine dayanan yasalar, vicdan özgürlüğünü benimsemediğinden her din için ayrı yasa gereğini ortaya çıkarır. Ulusal bir devlette böyle bir düzenleme olamaz. Bu tür düzenlemeler din kurallarını benimsemeyenler için baskı aracı sayılabileceği gibi aynı

dinler için de ayrılık aracı olur.

Bu nedenlerle, Anayasa Mahkemesi, demokratik devlet ancak laik devlettir sonucuna varmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, laikliği de, son olarak şöyle tanımlıyor:

Laiklik, din-devlet işleri ayrılığı biçiminde daraltılamaz; bu ilkenin esasları şunlardır:

- Dinin, devlet işlerinde egemen ve etkili olmaması esasını benimseme;
- Dinin, bireyin manevi hayatına ilişkin olan dini inanç bölümünde, aralarında ayırım gözetilmeksizin sınırsız bir hürriyet tanıma ve dini Anayasa güvencesi altına alma;
- Dinin bireyin manevi hayatını aşarak toplumsal hayatı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümlerinde, kamu düzenini, güvenini ve çıkarlarını korumak amacıyla sınırlamalar kabul etme ve dinin kötüye kullanılmasını ve sömürülmesini yasaklama;
- Devlete kamu düzeninin haklarının koruyucusu sıfatıyla dini hak ve hürriyetler üzerinde denetim hakkı tanımıdır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin değişmez nitelikleri arasında yer alan (Anayasa m.2 ve 4) laiklik sadece din ve vicdan hürriyetiyle ilgili bir şemsiye kavram değildir.

Anayasa Mahkemesi'nin açıkça belirttiği gibi, Türkiye'deki laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılığı biçiminde daraltılamaz. Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nde millet egemenliğinin, demokrasinin, akılcılığın, çoğulculuğun ve çağdaş hukuk devletinin temelidir.

Kamu hukukunun ilkeleri ve kamu düzeni laikliğin bu yönleriyle korunmasına yöneliktir ve bu nedenle din ve vicdan hürriyetinin hem güvencesi, hem de sınırıdır.

Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Zorlama yasaktır. Laiklik korunur (Anayasa, m.24; m.68/4).

Teşekkür ederim.

15.09.2003

Prof. Dr. Yıldızhan YAYLA